

BALASSA BÁLINT KOMÉDIÁJA.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

(Egy hasonmással.)

Knauz Nándor könyvtárával Dobrowszky Ágost könyvkereskedőhöz s tőle a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába egy régi magyar nyomtatvány töredéke jutott, melyben, a mint az alábbiakból kiderül, Balassa Bálintnak egy eddig ismeretlen művét, Komédiáját ismertem föl. Épen jókor, hogy Balassa életrajzában¹ még fölhasználhassam, s annak függelékében rövid ismertetést adhassak róla. Azonban kétségtelen, hogy egy Balassa-Komédia, bárcsak töredékesen is, irodalmunk történetében első rangú esemény és bővebb tárgyalást kíván, mint a milyent róla ott adhattam. Így köszöntök be véle a *Magyar Könyvszemle* olvasóihoz, hogy e minden ízében érdekes bibliografiai fogással és rendkívül becses irodalomtörténeti emlékekkel körülményesebben foglalkozhassam.

A töredék nyolczadrétben a *C* ívnek négy levelét, a jelzéssel ellátott *C* *C*₄ *C*₅ leveleket s a jelzetlen utolsó levelét, (a *C*₅-at) foglalja magában, tehát a *C*₂ s a megfelelő *C*₆ és a *C*₃ s a hozzá tartozó *C*₇ levelek hiányzanak az ívből.² Előtte szükség szerint két ív, az *A* és *B*, utána valószínűleg két ív, a *D* és *E* ívek alkották a kötetet, mely e szerint 40 (5 × 8) számozatlan levélből állott a czimlap, ajánlás és előszó nélkül is. Balassa írói koszorújába ezzel az imigy rekonstruált kötetkével egy igen kedves levelet fűzhetünk, melynek életrajzi és irodalmi jelentősége egyaránt figyelemre méltó. E kötetnek további könyvészeti adataiból csupán azt állapíthatjuk meg, hogy minden valószínűség szerint bártfai nyomtatvány és hogy az 1588—89 évek között készült és nyomatott. Balassa életének és viszonyainak pontosabb ismerete igazolni fogja e föl-

¹ Balassa Bálint. (Magyar Történelmi Életrajzok, 1899. XV. évf.) 172. és 234—236. ll.

² A fotolitografiai uton készült hasonmásban a *C*₄ lap aljáról a jelzet, mely az eredetiben tintafolt által van félig elfedve, elmaradt.

tevések valószínűségét, a melyek így inkább életrajzi, mint szorosan vett bibliografiai pontosságra tarthatnak igényt. Az, hogy bártfai nyomtatvány, e nyomdának az 1582—90 évek között megjelent termékeivel való egybevetés után, nagyon valószínűnek látszik, míg megjelenésének évét pontosabban meghatározni alig lehet. Különben a töredéknek facsimiléje lehetővé teszi, hogy bibliografiánk művelői a kérdéshez körültekintő tanulmányokat tehesse-
nek. Addig is azonban a *Régi Magyar Könyvtár* első sorozatába a következő adalékot nyugodtan bele iktathatjuk:

(426. sz.) (*Bártfa, 1588—89.*)

(*Balassa Bálint.*) *Credulus* és *Julia* Komédia.

8-r. Töredék, mely a *C* iv 1., 4., 5. jelzett és 8 jelzetlen = 4 levélből áll.

A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

* * *

Ez adalék igazolására vizsgálni fogjuk először, hogy e töredék szerzője csakugyan Balassa Bálint-e, másodsor, hogy életrajzában el tudjuk-e helyezni, s végül, hogy micsoda jelentősége van e komédiának drámairodalmunkban.

A töredéknek *C*₅ levele második oldalán az *Ó magas kösziklák* kezdetű éneknek tizenhét sorát találjuk, s abban Balassa Bálintnak híres echós költeménye elejét ismerjük fel. A *Dialogust*, »kiben« — a radványi kódex írója szerint — »úton járván, az versszerző beszél Echóval, de ezt nem értheti jól meg az, a ki nem tudja, micsoda az Echó.«¹ Az echós vers, a radványi kódex írója szerint, kétségtelenül Balassáé. Nehéz volna föltenni, ismer-
vén a XVI. század irodalmi viszonyait, hogy Balassa versét valami idegen szerző alkalmazhatta volna bele a maga drámai művébe, a mit annál kevésbé tehetett, mert eddigi tudomásunk szerint e költemény kiadva nem volt s mostanig ismert kézirat-
os emlékeinkben, a radványi kódexet kivéve, sehol sem fordul elő. Sokkal egyszerűbb és természetesebb föltétel, hogy Balassa maga használta föl e versét a *saját* komédiájában, régi magyar észjárással: a kié a kötőfék, azé a csikó, a kié a vers, azé a komédia. Hogy azonban e föltételnél tovább menjünk, a töredék

¹ Balassa Bálint költeményei, kiadta Szilády Áron. Bpest, 1879. LIV. költ. 82. lap.

szövege sokkal jobb, mint a radványi kódexé s az azon alapuló kiadásé. A radványi kódex másolója előtt ugyan Balassának nehéz olvasású eredeti kézírata volt, Hartyáni tehát könnyen ejthetett vétket másolás közben, ellenben a töredéket minden valószínűség szerint maga a szerző korrigálta, a leghivatottabb tehát ő volt arra, hogy a kiadásban értelmes, korrekt szöveget adhasson. S nemcsak a szöveget, hanem még a strófák szerkezetét is más-képen érzi a töredék kiadója, mint a kódex másolója, a mit szintén a szerzőre kell vonatkoztatnunk. A Balassa által javított töredék versszakai így alakulnak:

Óh magas kősziklák,
Kietlenben nőtt fák,
Kik nagy szerelem tüzén
Igaz bizonyságim
Vagytok, mert kénaim
Tudjátok, mint szinte én!
Ki látta éltében
Hogy így haljon, veszszen
Más mint én. szeretőjén.

Echo: *ÉN.*

Ezzel szemben a kiadás középprimmel gazdag három egybe-rimelő sorral alakított strófája, bár voltaképpen csak leírásbeli változat, elmarad a komédiának rövid sorokba szedett strófája mellett, melynek párosrimű sorai között a hármassoroknak összerimelése egyrészt zeneileg változatosságot, másrészt szerkezetileg egységet hoznak létre. Ehhez járul még a komédiának jobb szövege, hogy Balassának éles szemét és gondosságát, egyben szerzőségét is igazolja. Ime az erre vonatkozó párhuzamok:

A kiadásban:
(1. sor) kegyetlenben nőtt fák
» » nagy szerelem tőkén
(2. sor) tudjátok szintén mint én,
(3. sor) más, mint én szerelmesen

A komédia töredékében:
kietlenben nőtt fák
nagy szerelem tüzén
tudjátok mint szinte én,
más, mint év szeretőjén.

(Ez olvasás miatt nem talált a kiadás az echo szavára feleletet, a mely pedig a komédia szövegében, helyesen és értelmesen meg van adva: Echo: *ÉN.*)

(4. sor) Ki felelel nekem, tavul az erdőben lőn ugyan valami szó.

*Távol egy erdőben
Nekem felelésben,
Lőn úgy mint emberi szó*

A kiadásban :

(5. sor) valami nyulászó,
 (6. sor) ki itt csörögтетett
 (7. sor) kiben vertengeni
 (8. sor) s mitül lészen esméğ
 (9. sor) Régi gyötrelmimet
 (10. sor) Ágy, igazán mondád,
           de mondjad azt is
 (12. sor) kit jómnak felette
 (16. sor) türtem sok kénjáért,
           hát még . . .
 (17. sor) kegyetlenség hogy hogy
           él ?

A töredékben :

valami vadászó,
 Az ki itt *cserdítöt*
melybe . . . . fertengeni,
 S mibül lehet kérlek
keserü kénomat
 Azt igazán mondád,
 de *mond meg* azt is
 kit *soknak kívülé*
 Erte túrt sok kénért
lám még . . .
 kegyetlenség *holtig* él ?

Mind ez eltérések oly természetűek, hogy nem csupán a korrektor munkáját tételezik föl, hanem a szerzőét is. Nem egyszerű sajtó- vagy ortografiai hibák (az ilyeneket ki sem irtam), hanem valóságos *értelmi* javítások, vagy változtatások, melyek mástól, mint a szerzőtől alig eredhetnek.

Kétségtelen, hogy a *Dialogus* szövege és alkalmazása egyaránt Balassa szerzősége mellett bizonyít, de vannak ezen kívül más nyomaink is, a melyek Balassára irányítják figyelmünket. Így első sorban a drámának fordultatos nyelve, mely népies zamatával, közmondásaival, magyarosságával, szólamaival és kifejezéseivel minden kételyt kizárólag reá, a XVI. századnak nagy stilművészeére mutat. Erre mutat párbeszédeinek elevensége és könnyű folyása, rithmikus lebegő prózája s e prózában a jellemzésre való törekvésnek kétségtelen példái. Bármily rövid és hézagos is ez a négy levélnyi zöveg, elegendő arra, hogy e vonásokat fölismerehessük. *Credulus* és *Júlia* párbeszédét csak szembe kell állítani *Gál* és *Dienesével*. Amaz a XVI. századi művelt társaság beszédje, emez pórias, a nép nyelve. Ez már *Shakspere-re* emlékeztet, kinél az uri rend *jambusai* s a pórságnak vaskos tréfájú prózája váltakoznak.

Balassa költészetében a stíl művészetének e gyakorlati vonására könnyen ráakadhatunk s e tulajdonsággal a XVI. századnak egyetlen költője sem dicsekedhetik. Ő az egyetlen, a ki a műfajok stíljét fölismerte, finom érzékével megérezte és öntudatosan gyakorolta. *Dévajkodó* és istenes énekeinek stíljét nem is említve: a szerelmi költészetnek majd minden árnyalatában érezteti az érzelem s a szenvedélyek árnyalatait, a könnyű, játszi daltól a legkomolyabb

szerelmes ódáig. A bécsi Zsuzsánnáról és a lengyel cziterás lányról szóló ének, a borivóknak való ének s a végbeliek éneke, a török ének s az enigma stb. mind más és más hangon, mind más és más hangnemben szólalnak meg. S mi más a műfajok stílje, mint épen az a ritka adomány, hogy a lelki állapotnak harmonikus kifejezésében a költő megtudja találni a kellő hangot s az előadásnak legjobban megfelelő módot? S másfelől, a mint költeményeiben a természeti képeket megleli és fölhasználja, úgy értékesíti azokat itt is, e töredékben. Az övéi ama pompás hasonlatok s a képes kifejezésnek az a gazdagsága és természetessége, a mely a komédiában is valósággal meglepi az olvasót. Övéi ama frappáns hasonlatok, melyek közül itt csak egyet idézek: Sylvanus monológiáját, melynek a XL. énekben ezek a sorok felelnek meg:

— Az sötét éjszakák minden állatoknak kedves nyugalmat hoznak
Emberék dologból, állatok munkából meg akkoron tágulnak,
Csak nékem vesszettek, hogy mind napok, éjek szörnyű kinommal múlnak.
(7—9 sor.)

Balassának újonnan előkerült leveleiből és költeményeiből ismert szépen és könnyen folyó stílusát üdvözöljük e töredékben is, mely annyira sajátos és eredeti, hogy e korban máséval össze nem téveszthető. Stíljének e szembeszökő vonásain kívül tartalmi, tehát gondolatbeli egyezésekre találunk, a melyek már más irányban is tájékoztatnak.

Briseus és Credulus dialogja (bár töredékes, mert a C_2 levél hiányzik,) az LII. vers parafrázisa. Ebben a költő »morog, hogy csak ígérte, s nem adja meg Júliát«, korholja Cupidót, a miért őt tőle idegeníti s Cupidó türelemre, kitartásra inti a költőt, mert sok kint kell érte vallania, ha megakarja nyerni, s *tűrés adván hasznót*, virágzó fa hozván gyümölcsöt, Júlia utóvégre mégis az övé lesz. Briseus is arra inti Credulust, hogy neki szót fogadván, törje magát Júlia után, könyörögjön neki, végül mégis kezessé lesz s természetből vett képekkel és hasonlatokkal példázza, hogy Júlia is hozzá fog szelidülni. A mi a komédiában Credulus gyanúját illeti, ezt abban s ott a cselekmény igazolja, a költeményben is hasonló gyanítás van kifejezve, a mely Cupidót illeti, a miért nem adta kezére a megígért megmutatott Júliát. A személyekben rejlő különbség (ott Briseus, itt Cupidó) egyáltalában nem

zavarja az összevetést, mert e különbséget a két mű belső okokkal nem csupán érthetővé teszi, hanem igazolja is.

Júlia és Credulus dialogjában Balassának a Júlia ciklusból ismert érzelmi világát hámozhatjuk ki, a melyet itt ugyanaz a költői gondolkör és frazeologia burkol, mint a melyet ott már régebb ideje megszerettünk. Az egész Júlia-ciklus van itt újra földolgozva, mintha csak az abban foglalt költői aprópénzt váltotta volna át ebben nagyobb bankóra. Credulus Júlia kegyetlenségéről panaszkodik, csak úgy, mint Balassa költeményei közül a XL.-nek 31—32. sorában:

— Óh kis ábrázatban tündöklő mennyei dicsőséges nagy szépség,
Ékességgel együtt tebeléd hogyhogy jött keménység, kegyetlenség?

a XLIII-nak 14—15. sorában:

— Engemet viszontag örökké való láng olthatatlan képen fűt,
Kegyetlenségével Julia szemével, vagy szerelem üttön út.

az LVII.-nek 28. sorában:

— Uristen! hogy lehet az kegyetlenség ilyen nagy szépség fészke?

Az első és a harmadik paralellában a komédiának az a gondolati visszafordulása is újra előtűnik, a mit Credulus panaszképen említ, s a mit majdnem verses formában mond el: »Ki hinné nagy Isten | hogy ilyen angyali szépségben | ez féle kegyesnek szívében | ilyen nagy szörnyő kegyetlenség uralkodgyék?« A második paralellában olthatatlan nagy szerelmének egy kifejezését látjuk, azét a szerelemét, mely a Julia-Anna-ciklust sugallta, a mely Credulust a komédiában égeti, tetteit igazgatja, szóval az egész darabnak megindító és mozgásban tartó erejétől tűnik föl. Szerelmét mondja Júlia iránt, a ki kegyetlenebb Diánánál, kegyetlenebb mint az erdők, hegyek, völgyek, berkek. mert nem hallgatja meg keserves énekét. Diána, a vadászatnak istenasszonya, költészetének szintén jellemző alakja, mint a XXXVIII. költemény 11. sorában, a hol Júliát tündérnek vagy vadász Diánának, szíve istenasszonyának látja, vagy a XLI.-ben, a hol Diána-Júliáról egy festői szép képet rajzol s egy pompás hasonlatot formál Diánáról, a ki sok vadat ejt el s Júliáról, a ki szerelmére sok vitézt kötött, ezek között őt is. E hasonlat mintegy tovább alakítva jelenik meg a komédiának abban az ellentété-

ben, a melyben Júliát Diánával állítja szembe. Mert míg Júlia, a kegyetlen nem hallja meg szavát és esdeklését, addig Diána gyakran elhagyta sétálását s figyelmesen hallgatta az ő siralmas verseit. Mintha a költemény hasonlata csonka volna a komédia ellentéte nélkül! Júlia nem könyörül rajta, így konstatálja a komédia *Credulusa*, s Júliához esdekel a poéta:

— Könyörülj már rajtam, légy kegyelmes hozzám, ne légy ilyen kegyetlen!
(XL. 3.)

s az LVI. és LVII. költemények gyönyörű esdeklések és szenvedélyes könyörgések a kegyetlen, szívtelen, hideg Júliához a sóvárgott szerelem alamizsnájáért. Júlia kegyetlen itt is, a költeményekben is (XLVIII. 18.; XLIX. 22—23.; 4. 26. 29.; LIV. 16.; LV. 6. 9. stb.) pedig véghetetlen szerelemmel imádja. Az egész Júlia-Anna-ciklus ezt tanusítja; nem kér tőle egyebet, csak meg ne utálja (LV. 8. sor.) s ha már szerelmese nem lehet, lehessen legalább holtig rabja (XLVIII. 8. sor.)

A mikor Júlia el akarja hagyni, kérleli, marasztalja és fényes napjának nevezi, (csakúgy mint a XXXIX költemény 13. sorában,) mert úgy marad a keserűségben, mint az nap nélkül való sötétségben, a mit az L. költeményében így fejez ki:

— Ó szemem világa, árnyéktartó ága, jó szerencsém csillaga
Ó, kinek kivüle ez világ szépsége nem kell, sem igazsága.

Ugyanannak a költői gondolatnak más kifejezése ez. Júlia a komédia hősnének s a Júlia-Anna-ciklus költőjének egyet jelent: olthatatlan szerelmet, szeme világát, kegyesét, egyszóval mindenét. A Júlia-ciklus e gondolatnak rendkívüli változatossággal és csodálatos szépségű kifejezésekkel gazdag parafrázisa, a komédia drámai dikciójában tömör vallomása. S mikor Júlia nem hajlik, *Credulus* Vénust szemrehányóan kérdi, mikor szegtem meg törvényidet, hogy ellenem ötöt így keményited? S Balassa hányszor hangoztatja verseiben Vénus törvényét, még Júliára vonatkoztatva is, mind a XXXVII. költemény 23-dik sorában. Vénus törvénye, ígérete *Credulusra* nézve és Balassát illetőleg egyet jelentett: tőrj, szenvedj és küzdj — Júliáért!

Ha a töredék cselekményét rekonstruálni megkíséreljük, abban a drámai történet főeseményeül *Credulusnak* és Júliának szívbéli történetét ismerjük föl. Ez a dráma gerince, a mese

főszála, a melyben Júlia jellemzése és Credulus szerelme a legjellemzetesebb matéria. A kegyetlen Júlia s a lángoló Credulus, a kit Júlia szépségéhez való szerelme megbirt, kinek elméje is fölgerjedett, kin reá való kívánsága erőt vett — mily természetesen alakul ki belőlök Balassa Bálint és Losonczy Anna alakja. Bálint, a ki Ungnad halála után maga is szabad, a legkomolyabb szerelemmel töri magát az özvegy után, a kegyetlen Júlia-Anna után, a ki hol édesgeti, hol elvadijtja, úgyszólván bolondítja s utóvégre is a faképnél hagyja, hogy Forgách Zsigmonddal lépjen házasságra! S a mennyit a komédia töredékéből Júlia kegyetlen szerelméről olvasunk — nem találjuk-e őt és e szerelem történetét Balassa kegyeséhez és szerelmi regényéhez hasonlatosnak? S véletlen-é, hogy e dráma magja amaz esemény költői előadása, a mely Balassának oly keserves csalódást rejtegetett, a mely miatt hazájából ki kellett magát szakítania? Véletlen-é, hogy a komédiának épen úgy Júlia a hősnője, mint a Júlia-cziklusban megénekelte Annának Júlia a költői álneve? Véletlen-é, hogy csak maga a komédiából megmaradt részletek is annyi meglepő egyezést mutatnak a Júlia-cziklussal? Véletlen-é, hogy a komédia hőse Credulus, Balassának pszeudonímja egy másik echós költeményében (LXXVII. kiad. 115 l.), s hogy Credulus a komédiában ugyanolyan érzelmi fejlődésen megy keresztül, mint a milyent Balassa átélt? Véletlen-é, hogy e nagyon szembeötlő találkozások a komédiának Balassára mutató külső és belső tulajdonságaival is találkozhatnak? S végül véletlen-é, hogy a drámai történetnek fő cselekménye Júlia és Credulus szerelmi viszonya s a két szerelmes lelki állapotának rajza annyira megegyezzek a történet ismerte Annával és Bálinttal s ezeknek szerelme rajzával!

Mindez bizonyára nem a véletleneknek csodás találkozása, hanem az a tény, hogy Balassa a maga szerelmi regényét nem csupán átélte, lírájában nem csak hogy ránk hagyta, hanem más alakban: drámailag is földolgozta. Hogy ezt könnyen megtehetette — nem nehéz föltenni.

Tudjuk ugyanis, hogy a drámai formában nem volt járatlan. A radványi kódexben nyoma maradt annak, hogy Jephthes Históriajának fordításával is megpróbálkozott. E művének mostanáig csak emlékét bírjuk, de e töredékben bizonyosságát annak, hogy Jephthes Históriajának elkallódása irodalmunknak kétségtelenül nagy veszte-

sége. Miért ne irhatta volna meg szerelmi regényét drámai formában is, mikor e formát amúgy is művelte s mikor erre neki alkalma és oka is lehetett?

Tudjuk, hogy lírai költeményeit nem rejtette véka alá s hogy Annának egyes verseit megmutogatta, s hogy versei másoknál is keringtek. Költeményei közül nem egy árulja el azt, hogy ez az intim viszony közöttük megvolt. Ugy látszik, Balassa a Júlia-cziklust úgyszólván Anna szemeláltára írta.

A »Láss hozzád idvességemnek istene« kezdetű könyörgés (kiad. XXXII. 54 l.) Ungnadrénál is volt — olvassuk Hartyáni följegyzésében (kiad. 282 l.); néhány költeményének versfőiben nem csupán Losonczy Anna nevét rejtette, hanem nagyon bizalmas és jelentős vallomásait is; az XLVI. ének 19—21-ik soraiban nagyon érdekes adatot találunk e bizalmas viszonyra, mely a költőt és muzsáját úgyszólván munkatársakká tette:

... Júlia kérdé, hogy mit irnék?
Szerelem szép képét írom, — néki mondék;
Monda: *hát engem ír?* s reá mosolyodék.

Azonkívül a XLVII. énekének utolsó sorában elárulja, hogy a mit írt, a *többi után* Juliának ajánlá, és ezt a szokását egy másik versében (XVI. 23. sor) elárulja, hogy azt Juliának ajánlá. Annával nem csupán költeményei által, hanem levelei által is sűrű érintkezésben volt s e levelekben a szerelmi ömlengéseknek és lán-golásoknak hihetőleg ugyanazok az igéi lehettek, mint verseiben. Talán fogadkozások és magyarázatok, a melyekre, csapodár könnyelmű életére gondolva, ugyancsak szüksége lehetett, ha — a mint komoly szándéka volt — Annát házastársává akarta tenni. Ilyen benső és bizalmas viszonyban élván Annával, s komoly házassági összeköttetésre törekedvén: oka és alkalma könnyen meglehetett, hogy ezt a drámáját megírja, és pedig azzal a czélzattal, hogy e drámát neki *ajánlván*, benne magát tisztázhassa.

A dráma meséjében előfordul Sylvanus, a ki Credulusnak úgy látszik barátja és versenytársa volt Juliánál. Júlia Sylvanus miatt maradt hideg és kegyetlen a szegény Credulus iránt, a ki őt elárulta. A IV. aktus III scénájában, »Credulus feddőzik Sylvanus-sal, hogy Juliát tőle elcsalta, de ő először tagadja, osztán végre azt mondja, hogy ő nem erőlködött azon, hanem az reménytelen alkalmatosság vagy szerencse szerzötte köztük a szerelmet.« Az

ujabb drámairódalomban gyakori esemény, hogy a hűtlen barát utóbb versenytárssá válik. Itt nem ez a drámai közhely érdekel bennünket, hanem az a vád, hogy Sylvanus árultatást tett barátján Creduluson. Maga is beleszeretett, mint mondotta, a nem remélt alkalmatosság s a szerencse szeszélyéből; gyakran föl s alá sétált Júlia háza előtt s megvallotta, hogy csakugyan szereti. Árulkodással lophatta be magát Júlia szívébe s Júlia azóta idegenkedett Credulustól. Már most Sylvanusban a Galeottót lássuk-e, vagy más alakot, teszem szerencsésebb vetélytársát, Forgách Zsigmondot? — ez egyelőre inkább ötlet, mint föltevés — ma nem lehet eldönteni. De mindenesetre *árulkodót* kell látnunk, a ki Credulusról fecsegett Júliának. E szerint Sylvanus jellemzésében s Credulusnak ellene való fölgerjedésében hamarosan megtalálhatjuk e drámai művek czélját: Credulus szerelmének olthatatlan nagy lángját, igaz vonzalmának igazolását, az árulás leleplezését.

Ha elfogadhatónak véljük ezt az eredményt, nem kell-e arra is gondolnunk, hogy e drámai mű, egyfelől szerelmi fogadkozás, más felől védelem a Galeotto árulkodása ellen? S ime tudva azt, hogy Balassa egész költészetében nem csak lirailag őszinte, hanem történetileg is igaz volt, hogy őszinte szívének irodalmi vallomásait Júlia-Anna előtt nem titkolta, sőt egyenesen hozzá intézte; tudva továbbá, hogy neki elég oka volt Galeottóktól tartania: elfogadhatjuk e drámai művet Balassa apologiája gyanánt. Ebben az esetben szerzettetése 1588—89-re esik, a mikor Ungnad özvegyét körülrajongta, arra az időre, a mig reményteljes szerelme házassággal kecsegtethette, arra az időre, a mely 1589 őszén bujdosásnak indulván, a forrón dobogó szívét csalódással jutalmazta s e viszonyt egyszersmindenkorra befejezte.

* * *

»*Credulus és Julia*«, Balassa Bálint drámája tehát egyelőre csak ama négy levélnyi töredékben szerepel irodalmunk történetében, melynek hű másolatát és átírt szövegét itt bemutatjuk.

A C iv 1a. lapja:

igaz nem volna. Ho ho még most veszem eszembe, miért sétál volt gyakran alá s föl Slyvanus uram az Julia háza előtt BRI: Egyéb szükségeiért nem volt-e szabad azon el menni? CRED: Mi szüksége volt vallyon szintén olyan gyakran bal-

lagni azon alá s föl? Vaj hogy nem tudod, hogy az horgon vagyon az étető, melyre az halakat csalogatják. BRI: Ott vagyon majd csak nem mondám mi. Nagy Isten vallyon szerette-e valaha valaki ugy szeretőjét, hogy mástul nem féltötte volna, ki ugyan ne kételkedett volna, se gyanakodott volna soha szeretőjéhez? CRE: Ok nélkül bizony igen bolonság az ki gyanakodik: de az minek ember bizonyos jelét láttja, annál is nagyubb bolonság ha még sem veszi eszében. BRIS: vallyon melyik jelről ismered, hogy Juliának beadott téged Sylvanus? CRE: Micsoda nagyobb jel kell annál, ha látom, hogy Julia, ha csak reá tekintek-is, ottan elfordítja fejét, és el tekeredvén előlem menten megyen más fele; kicsoda oly vak, ki annak okát eszébe ne vegye? BRIS: Nyavalyás mely álmós! Sörkeny föl szegény, s töröld meg az szemeidet. Nézhetsz-e mi-(v)el álmodnak néha és törődnek ő magokba az szerelmesök. Hallad uram fia, vallyon csak most kezdötte hozzád illy kemény lenni Julia? Tekéntötte inkább valaha jó szemmel reád? vallyon hol trécselt s nevetközött kegyelmetek egymással, s-ki látta, hogy Sylvanussal nyájaskodott volna? ládde balgaság, mint vagyon a dolog? CRED. No hadjaron; az nap el nem nyugszik addig

A C iv 1b. lapja:

addig, hanem nyilván végére megyek valamint s valahogy járok. Mert az minemű nagy [busu-] lás ez miatt lelkekre szállott lehetetlen dolog hogy addig csak egy csöp nyugodalmom is lehessön, mig valóban igazán meg nem értöm az dolgot mint vagyon. BRI: O dühös gyanóság, mely hamar elfollya embernek szivét az te halálos mérgöd! im mely hamar töltöd be keserű méreggel az oly sziveket, kiket az szerelem gyönyörűséggel és édességgel táplál. De te Credule ez után nekem békét hagyj s ne kunyorálj utánnam, s ne tudakozzál tülem, ha Julia enyhüle hozzád avagy nem, ne supplicálj azon hogy ötet hozzád hajtsam, hanem kezdj más-hoz: miért hogy illyen hamissat hiszesz felöle, mert ha ezután melletted szólok bár, ugyan ha talám. CRE: Látod-e, szép dolog Istenre mon-

dom. még ő haragszik ám, hogy én káromon törődöm. Semminek tartod-e te azt, hogy ilyen nagy szerelmes jómtól, sőt az éltető lelkömtől fosztják meg veszőtt fejemet? BRIS: Istenért ne bolondoskodjál, hanem vedd ki szivedből ez ok nélkül való hamis gyanúságot, s hidgy meg engemet-is valaha vagy egy dologba(n), mert én tudom mit beszéllek, fogadgy szót, könnyörögi Juliának, s ne gondolj vele ha szintén haraguson tekint-is reád, és kemény szóval szólis: Nem látod-e az tulok is mit művel, mikor meg szélhüszik? mint rug, kapál, ökel, de azért nem sokára ugyan megszeliidül, s viseli de jármot. Az nagy cserfa is elég kemény, de azért ugyan

A C iv 1a. lapja:

zak, s az mikor az [fi]lemile az tengörben szól, akkor leszek én is kegyös szerelmes hozzád. CRE: Ki hinné nagy Isten, hogy ilyen angyali szépségben ezféle kegyesnek szívében ilyen nagy szörnyű kegyetlenség uralkodgyék? Talám im-ez repedezett küsziklátul születél? vagy Chartago határiban termett oroszlán tejét ittad, vagy az Armeniai párdusz csöcseit szoptad a mine-mű kegyetlen vagy? Az szép Diana, az vadászásnak Isten asszonya gyakran el hadta sétálását, s ügyelmetesen halgatta az én siralmas verseimet, ső még az erdők, hegye[k], völgyek, berkek is halván az én keserves énekemet, mellettem keservesen meg zöngöttek; csak te egyedül szép Julia, hogy aspis kegyo modra füleidet bedugod beszédimre, nem könnyörülsz rajtam, sőt látom, hogy szintén ugy élsz kénommal s könyhullatásimmal, mint egy jó izú eledellel. JUL: Tisztes kis eledel bátor, akár én magam mondjam: Nem veszed eszedben szegény, hogy inkább idegenitesz mint édesitesz engem magadhoz ez félével, ha nyilván látod, hogy semmit nem használsz én nálam az sok gyermeki vagy asszonyi sirásoddal. Miért sirsz minduntalan előttem, ha erős szívű férfi vagy? mit veszekedel; mit gyötröd magad? CRE: Kételen vagyok vele: mert az te szépségedhez való szerelmem meg birt engem, elmém is fölgerjedött, kívánságom erőltetett reá, nem hallgathatok, azért szól-

nom és sirnom kell akaratom ellen is. Azért az szerelmet fedgyved, kegyetlen, ne engemet: holot én

A C iv 4b. lapja:

ott én sem képtelen sem t[iszt]eletlen sem lehetetlen dolgot tőled nem k[i]vánok; hanem csak [azt ho]gy ne legyen ellened, hanem legyen szá-[bad bá]tran szép szömélyedre nézzen. JUL: Bizony [szá]nom veszött nyavalyádat, s bánom hogy az igaz szerelem miatt vallasz ennyi sok bút, s noha szívem szerént akarnám, de minthogy nem segíthetlek sem könnyebbíthetlek semmivel, azt is bánom. Azért lássad, mert engem csak héában igyekezel hozzád hajtani. CRE: Ha az Isten mind az mennyei s mind az földi sok szépségöket hozzájok illendő természettel ékö-sítötte, mi dolog, hogy szüvedet az kegyességben részetlenné tötte? Nem tudod-e, hogy oly szintén az szépség az kegyesség nélkül, mint az szép kut jó forrás viz nélkül, s mint az szép fiatal zöld ág gyümölcs nélkül. Ha azt tartod, hogy nem érdemlem az te szerelmedet, ámbár ne szeress engemet, csak enged ezt, hogy én szerethesselek tégedet: s ha szintén nem kedvellöd sem becsüllöd is, mégis csak ne utáld telyességgel az én szerelmemet, s ha szerelmesed, nem lehetek, legyek ottan csak rabod míg élek. JUL: Nem kell tat ugyanis sem személyed sem szolgálod sem rabságod, akárki szeretöje, szolgálja rabja légy, csak nekem hagy békét, elég eddig trécselésben, talán most is valaki meglátott hogy egygyüt vagyunk, s mindjárt gyanuságban esik hozzánk s ki is fecsegi, mert irigy az ember. Azért elmegyek, Cupido és Vénus maradgynak veled jó Credule. CRED: Ne siess én édes fényes

A C iv 5a. lapja:

fényes Napom, mert ha te el mégy, én majd ugy maradok az keserúségben; mint az nap nélkül való sötétségben.

Jó Jupiter mit vétöttem oly nagyot ellened, hogy hozzám nem engeszteled az szép Juliának kötermészetü szívét? Ó Vénus mikor szegtem meg az te törvényedet, hogy ellenem ötet igy keményíted, lám senkit nem gyűlöl ez világon inkább én nálamnál? De mit panaszkodom hé-

ában, s mit esedezem. ha mind csak Sylvanus ennek az oka. Vaj háládatlan tökéletlen rossz ember, te tüled vártam jót, neked jelentettem meg minden szerelmes kívánságomat, igaznak alitván tégedet, nézhetsz e mint árulsz el, de bár reméntenül haljak meg, ha magam két kezével nem állom meg bosszumat rajtad.

ACTUS III. SCENA III.

Sylvanus az erdei tündér vad Echo aszszonnyal énekelve beszélgetvén Juliához való szerelméről, feleleteket veszen Echotul.

SYLVANUS: Nappal vagon az féleken nyulaknak az agarak miatt bántások, az halaknak is nappal vetik meg az hálót s a horgot, az szántó barom is akkor viseli az igát: de éjjelre kelve, midőn az fehér hold kiterjeszti világát mind nyulak, halak, barmok békével nyugosznak: csak egyedül nékem, hogy sem éjjel sem nappal nincs semmi nyugodalmam: mert min-

A C 5b. lapja:

denkor csak a szerelem tüzeben égek. De majd im ez köszálnak panaszolkodom énekemben.

O magas kösziklák, Kietlenben nőt fák, Kik a nagy szerelem tüzén Igaz bizonyságim Vagyatok mert kénaim Tudjátok mint szinte én, Ki látta éltében, Hogy így haljon veszszén, Más mint én szeretőjén. ECHO: ÉN.

Távol egy erdőben, Nekem felelésben, Lón ugy mint emberi szó, Talám egyik tündér, jár itt valamiért, Vagy valami vadászó, Ha ló nem nyeritött, Az ki itt cserditött, Lábain ha volt békó. ECHO.

Echo nagy kénomba, Melybe szép Julia, Engem fertengeni hágy: Mi könnyebbithet meg, S mitől lehet kérlek, Kemény szive hozám lágy? Keserű kénomat, Mi enyhitheti most? S mi az mire lelkem vágy? ÁGY.

Azt igaz[án mo]ndád, De mond meg azt is hát Ott ki vigasztalhatna? Búm helyet örömet Gyönyörű életet, Nekem ott ki adhatna? Igazán ki neve, Kit soknak kivüle, Lelkem oda kívánna. ANNA.

Azt bizony megvallom, De jó szolgálatom, Kedvese néki vagy nem? Szép Juliám Annám

Leszön-e jó hozzám, Megkegyelmez-e nekem?
 Hogy régen szolgálom, Leszen-e jutalmom, Kel-
 le jót reménlenem? NEM.

Kegyetlenségeiért? Érte türt sok kénért,
 Lám, még Istentül sem fél, Ő fejr mellében,
 Mint szép lágy fészekben, Kegyetlenség holtig
 él, Mert

A C iv 8a. lapja:

nem többet csak parancsolj, megalkoszunk mi
 ketten édes vérem. GAL. Ki tréfás im jó bá-
 tyám, mintha him varró társam volna. DIE.
 Mely vadon tartja magát, nám oly nagyra tar-
 tod magad, mint az Erdélyiek az jó buzát a drá-
 gaságban, vagy az Patakiak a szük bor idején az
 sört. GAL. De ne tréfálj az ag ebe. DIE. Fitsi-
 rik fitsirik bezzeg szép, vajha megfoghatnám.
 GAL. Minek beszéllesz? DIE. Amaz tengelicz-
 nek, fitsirik fitsirig nézhetsz e mint jü az szómra,
 ha lépem volna majd megfoghatnám. GAL.
 Meg az ebet: hagyj békét az latorságnak, ne-
 sze ihon egy kezkenő nálam, neked adnám én
 ezt, ha im ez kosárka Eperjet én tőlöm el vetet-
 hetnéd az te uraddal, bizony csak ezennel szöd-
 tem én magam két kezemmel. DIE. De? ugyan
 i[de a]dod-e az kezkenőt, talám csak tréfálsz? GA.
 bizony oda adom, nám nem hiszed. DIE. Add
 [i]de hát az epörjet, s tedd el most az kezkenőt,
 had álljon nálad. GAL. Bátor valamely órá-
 ban kívánod, ottan oda adom csak vegye el
 Sylvanus az epörjet. Menj el, Isten adgyon
 hasznot törekedésedben.

ACTUS III. [talán III.] SCENA III.

Credulus feddözik Sylvanussal, hogy
 Juliát tüle elcsalta, de ő először tagadja,
 oztán végre azt mondja, hogy ő nem e-
 rőlködött azon, hanem az reménten al-
 kolmatosság, vagy szerencse szerzötte köz-
 tők az szerelmet. Cre

A C iv 8b. lapja:

CREDULUS, Csak kár, mert nem mester-
 kedhetel ugy te Sylvane, hogy dolgodat el
 fedzhessed előttem. Nincs oly titok, mely va-
 laha ki nem jelenik. SYL. Mi dolog, talám
 bort ittál? Mit garázdálkodol velem? CRED. Nem

csak garázdálkodom az hitőtlen s tökéletlen voltodért, hanem ugyan össze is kap még ma guba göndörrel, majd megis vonszuk a gubát egymás hátán ha rá nem gondolsz. SYL. Valamiért? valljon mi bántásod volt valaha én tülem jámbor, hogy így patvarkodol? CRED. Mi bántásom? még az[t] kérdöd e? vaj hogy nem tudod. Te hozzád én úgy biztam mint magamhoz s ahoz képest tanácsot is kérdettem tüled mint meg hitt barátomtul, dicsérvén hol szömét, hol kezét, hol szavát, hol homlokát Juliának előtted, azt alitván, hogy orvoslanál inkább mint el árulnál nyavalyámban: s ha tekéntem, hát nem barátom, hanem halálos ellenségem voltál énnekem, mert sok esztendeig való szolgálatomnak minden érdemét bérét elvesztetted tülem: hogy tehettél ilyen árultatást rajtam? ki hitte volna hogy engemet (ilyen jó társodat igaz barátodat, kinek mindenkor vötted jó akaratját, s te is ajánlottad magadat) így árulj el, s így idegenítsed el tülem Juliát? Ez-e az igaz barátság s tökéletes jámborság? SYL. Ne dagályoskodjál, haldd meg, im megmondom s az után tégy magad itületet benne, ha érdemlek-e bocsánatot vagy nem. Egykor Dametával balagunk vala az olajfa völgyén, s egy dombnak az ár-

*

XVI. századi drámánk és színművészetünk emlékei között Balassának drámai törekvései fölöttébb figyelemre méltók. Már magában véve az, hogy nevéhez két drámai mű emlékét köthetjük, nagyon meglepő. De még jobban meglep ez a töredék, mert az ismert emlékek mellett új ösvényt nyit, új hangot üt meg: a világi drámáéét. A politikai és a polemikus drámai emlékek között és fölött Balassa Bálint komédiája olyan alkotás, mely nagyobb remények keltésére is jogosíthatna, világi drámánk történetében. Azonban sajnós, hogy ez emlékeknek nagyon is töredékes volta a sikeres nyomozás reményét már eleve is elhomályosítja, ha nem fődí el egészen.

Multunknak és emlékeinknek tervszerű s mindenre kiterjedő kutatásától kell várni, hogy nem csupán Balassa Bálint komédiája, hanem egyéb emlékeink is fölássanak.